

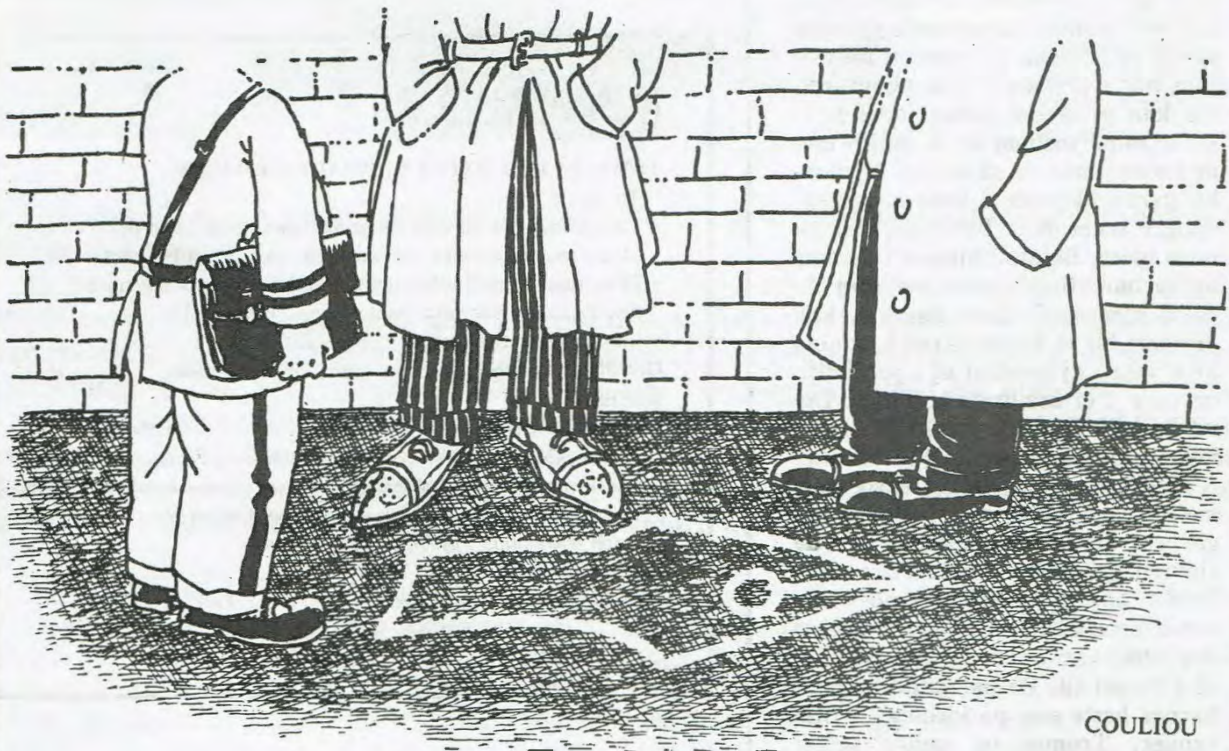

SPRÅKLIG SAMLING

Nr. 2 – 1984

25. årg.

Kr. 15,00

***Tema: På leit
etter normaltalemålet***

Skolemålsstrid i Bø

Den hardeste språkstriden hittil i år har trulig rast i Bø i Telemark, der ei gruppe foreldre i vinter krevde ei parallellklasse i bokmål for barna sine fra neste skoleår. Bø er som kjent ei tradisjonell nynorsk-bygd med sterk innflytting bl.a. på grunn av distriktshøgskolen. Mange bygdefolk har følt denne aksjonen som en trussel mot sjølv språk- og kulturgrunnlaget i bygda.

Saka er ikke heilt enkel. Retten til slike parallellklasser er fundamental og bør ikke svekkes. (Derimot bør den eksklusive foreldreretten ved skolemålsavstemninger utvides til en allmenn stemmerett for alle som bor i kretsen.) Men denne retten kan gi skeive utslag fordi styrkeforholdet mellom de to målformene i samfunnet er så skeivt. Nynorske parallellklasser i Oslo eller Stavanger truer ikke bokmålet der på noen måte. Bokmålsklasser i de små og sårbare bygdesamfunna som de fleste nynorskkretsene ligger i, kan derimot bli et første skritt i retning av å skyve nynorsken ut i periferien og over i ei mindretallsstilling. Det vil dermed også lett slå en kile inn i lokalsamfunnet.

For barna sjøl vil det beste normalt være et opplæringsmål som ligger nær det lokale talemålet, som de sjøl trulig i de fleste tilfelle tar etter. Derfor har det aldri blitt noen nynorsk parallellklasse i Oslo, trass i at det alltid har vært nok målfolk der til å få det til. De har tenkt mer på barnas beste enn på ideologi. I Stavanger, Tromsø og andre steder stiller det seg annleis fordi nynorsken der så åpenbart ligger nærmere talemålet enn bokmål – så den blir ikke et fremmedelement på samme måten som f.eks. i Oslo – eller bokmålet i Bø.

Vi ville derfor ønske at det kom færrest mulig slike aksjoner som den i Bø. Barna lærer bokmål likevel, om de vil eller ikke. Noen «enhetlig» og «konsekvent» språkoplæring får de derimot ikke i noe tilfelle. Vi lever jo alle i Norge.

LSV

Språklig Samling

Redaksjon: Øyvind Haaland (ansv. red.),
Lars S. Vikør (red.sekr.),
Knut S. Vikør.

Bladpenger: Kr. 45,-

Utgitt av:

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Medlemspenger: Kr. 65,- pr. år; for skoleelever,
studenter og pensjonister: Kr. 40,-

Leder: Lars S. Vikør,
Steinsoppgrenda 34, 1352 Kolsås,
Tlf. 02-13 72 77

Lagets og bladets adresse:
Postboks 636 Sentrum, 0106 Oslo 1
Postgiro 5 16 37 87

Utgitt med støtte fra Norsk kulturfond.

INNHALD

TEMA: PÅ LEIT ETTER NORMALTALEMÅLET

Tre intervju:

Talenormen bør ha stort slingringsmonn (Einar Lundeby) . . .	4
«Dæm må no få snakk som dæm vil» (Arne Kjell Foldvik) . . .	6
Påverknaden frå bokmål gjer folk usikre (Andreas Bjørkum) . . .	8
Eric Papazian: Normaltalemål i Norge? Og hva så?	10
Lars S. Vikør: Språkrådet og talemålet	12
Ordtillfanget i nynorsk. Eit rundskriv frå Språkrådet	16

BØKER:

Jan Olav Fretland: Viktig målførebok. (Per Arvid Ølmheim: . . . <i>sa sogningen til fjordingen. Målføre i Sogn og Fjordane</i>) . . .	17
Norsk-engelsk ordbok (Einar Haugen: <i>Norsk-engelsk ordbok</i>) . . .	17
Lars S. Vikør: Meir om -heit – før og no (Oddvar Nes: <i>Om nokre affiks i nynorsk – mest om -heit</i>)	18
Lars S. Vikør: Alf Hellevik 75 år	19
Litteraturprisen til Tove Nilsen	19

TIL LESARANE

Denne overskrifta skal ikkje tas for bokstaveleg, for alt i dette bladet er sjølsagt «til lesarane». Derimot kjem det ikkje så mye frå lesarane til oss – det som på den modernaste norsken heiter «feedback» eller «tilbakemelding» (på enkel norsk: ris og ros). Vi tar gjerne mot meir av det – både generelt om måten vi laga bladet på, og om einskildting. Særleg velkomne er alle idear til nye tema eller saker å ta opp, og hjelp til å utvikle ideane og lage stoff.

Alle lesarane våre har i mai fått tilsendt eit innbetalingskort med ein beskjednen sum påtrykt. Vi håper de har brukt kortet kvar og ein. De som måtte ha glømt det: Skynd dykk og få gjort det – eller grip sjansen når purringa kjem over sommaren! □

På leit etter normaltalemålet

Frå møte
i Språkrådet,
Fakultetsråds-
salen på Blindern
(Foto: Øyvind
Haaland)

Fins det eit norsk «normaltalemål» – eller fleire? Kva slags talemålsform(er) fortener i tilfelle dette namnet?

Spørsmåla er uvante, for språkdebatten har først og fremst dreia seg om *skriftmåla* bokmål og nynorsk – og i dei siste åra om *dialektane* og deira rettar. «Normaltalemålet» har vel dei fleste sett på som noe gitt: det talemålet som bygger på skriftmåla, og som står i motsetning til dialektane. Det har ikkje *i seg sjøl* vore utgangspunkt for ordskifte og strid.

No har Norsk språkråd tatt opp normaltalemålet til drøfting, mellom anna med tanke på eventuelt å få det fastlagt i ei offisiell uttaleordbok. For dialektforkjemparane i rådet har denne tanken verka svært provoserande, og det er truleg duka for atskilleg strid der i tida framover. Utfallet *kan* få konsekvensar langt vidare utover.

Det var på møtet i Språkrådet i januar i år at professor Einar Lundeby tok opp spørsmålet om ei talemålsnorm for bokmål (det skjedde i bokmålsseksjonen i rådet). Det utløyste ein lang og hissig debatt, der dei to hovudsyna vart formulert slik av Lundeby og den fremste motdebattanten hans, Geirr Wiggen (sitert etter det offisielle møtereferatet):

«Lundeby mente at det fins en overdialektal norm med visse regionale egenheter. Det ville være urealistisk å benekte eksistensen av et standardmål, sa han.

Han sa at normen for bokmål fins i Berulfsens uttaleorðbok og for nynorsk i nynorsk skriftspråk.

Wiggen (–) ville bestride at det fins en overdialektal norm i Norge. (–) Det er ingen grunn til å se på en bestemt uttale som mer riktig enn andre. Alle uttalevarianter er like riktige, sa han.»

Med dette utgangspunktet er det ikkje overras-

kande at Språkrådet no først skal bøye seg over spørsmålet om det fins ei overdialektal talenorm, eller kanskje først og fremst om rådet kan bli einig i det spørsmålet. I dette nummeret av Språklig Samling skal vi følgje med rådet eit lite stykke på leit etter normaltalemålet. Først intervjuar vi tre språkrådsmedlemmer med kvar sin spesielle måte å nærme seg spørsmålet på: Einar Lundeby og Arne Kjell Foldvik kjem til å stå sentralt i debatten som representant for kvar si hovudfløy innanfor bokmålsseksjonen, og Andreas Bjørkum tar for seg dei tilsvarande problema spesielt for nynorsk. Eric Pappazian drøftar deretter dei same spørsmåla frå ein annan synsvinkel enn desse tre: Har vi eit normaltalemål, og korleis bør vi i så fall stille oss til det? Til slutt kastar Lars S. Vikør eit kritisk lys over dei ymse standpunkta i debatten og over Språkrådets forhold til dialektreisinga og talemålet generelt. □

Einar Lundeby:

TALENORMEN BØR HA STORT SLINGRINGSMONN

Einar Lundeby er professor i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Oslo. Han var sekretær for bokmål i Norsk språknemnd i 1950-åra, og har sia 1980 vært et sentralt medlem i Norsk språkråd, som styremedlem og avvekslende formann og varaformann i fagnemnda (for tida formann).

– Einar Lundeby, fins det etter ditt syn ei «overnorm» eller et «overdialektalt talemål» her i landet?

– Ja, det fins to – ett basert på bokmål og ett på nynorsk. Jeg mener dette er åpenbart, og er litt forundra over at noen vil nekte for det. Det er bare å lukke øynene for realitetene.

– Men om vi nå begrenser oss til bokmål – vil du si at «overnorma» bare er «talt skriftspråk»?

– Reint historisk bygger den som kjent på dansk skrift med norsk uttale, modifisert og påvirka gjennom en stadig fornorskingsprosess. Og fremdeles har den en dobbel basis: sjølv skriftnormen på den ene sida, og en tradisjonell, innarbeidd talemålsvariant på den andre. Men det er ikke lett å definere denne varianten ut fra hvem som snakker den, den er jo ikke geografisk bestemt – og skiller seg bl.a. av den grunn ut fra dialektene.

De to «søylene»

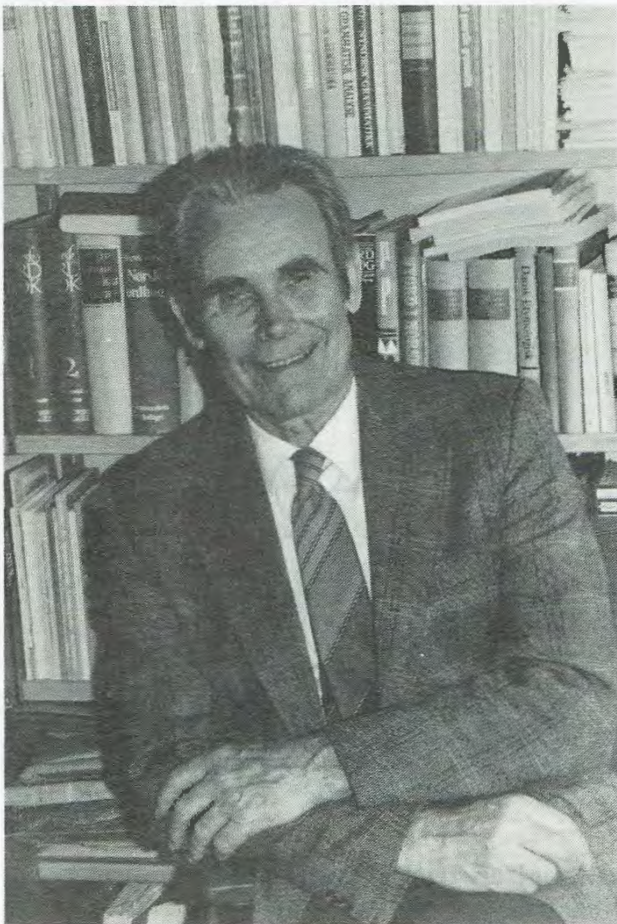
– Men hva så når det oppstår konflikt mellom de to «søylene» norma bygger på – skriftspråket og det tradisjonelle normaltalemålet? Jeg tenker på innfø-

ringa av nye standardformer i skriftmålet (*høg, sjuk*), og på eksklusjonen av tradisjonelle former som altså ikke er offisielle lenger (*syv, have*).

– Jeg mener at begge disse gruppene må aksepteres som normaltalemål. Det er helt klart etter mitt syn at alle former som blir offisielt akseptert i skriftspråket også må kunne brukes i standardtalen – *tida, kasta og sjøl* må være akkurat like akseptable som *tiden, kastet og selv*. Det samme må gjelde eldre, tradisjonelle former som av ulike grunner ikke er gjeldende skriftspråk lenger. De har tradisjon og blir følt som standardformer, og må anerkjennes som det inntil de eventuelt dør ut i talen.

– Et vanskeligere problem er kanskje de uttaletrekka som ikke kan avledes direkte av skriftspråket. Tjukk *l* kan nevnes som eksempel. Den blir i dag klart brukt mer enn før også i normert talemål. Ville du godta den også offisielt som normaluttale?

– I prinsippet ja, men her er overgangene mellom standard og ikkestandard glidende. De fleste vil bruke «tjukk *l*» i visse ord, men ikke i andre. Jeg ville være ganske liberal når det gjelder å godta regionale uttaletrekk i det hele tatt. I mange tilfeller er dette helt uproblematisk, som når det gjelder forholdet mellom tungespiss-r og skarre-r, som sjølsagt må ha samme

Einar Lundeby. (Foto: Thore A. Roksvold)

status. I andre tilfeller kan det være verre, fordi prestisjespørsmål kommer så sterkt inn. Tjukk I er et eksempel på dette. Å påby og forby her er vanskelig – det bør være et stort slingringsmonn.

Normen må med andre ord tilpasses den generelle språklige og sosiale utviklinga. Den må være dynamisk, ikke uforanderlig. Ei tilnærming mellom skriftspråka for eksempel, som jeg går inn for, ville bli umulig dersom talenormen skulle fryses fast i ei bestemt form.

Alle må få velge fritt

– Men de fleste snakker stadig dialekt her i landet, og til og med ei talenorm med et stort slingringsmonn vil virke svært så autoritær om den blir tredd ned over hodene på folk. Både du og andre normalmåls-tilhengere er blitt oppfatta som at dere ønsker det.

– Den oppfatninga er i tilfelle helt feil for min del. Jeg mener at alle unge mennesker sjøl må få velge fritt om de ønsker å snakke dialekt eller normaltalemål, og de bør ikke kritiseres eller henges ut for det valget de gjør. Intoleransen mener jeg fins på begge sider, men dialektbevegelsen har ensidig festa oppmerksomheten på

ei side. Men det er like intolerant å klandre mennesker som legger om talemålet sitt som å henge ut dem som holder på dialekten. Jeg er sjøl et par ganger blitt utsatt for kritikk fordi jeg ikke lenger snakker et reint Hobøl-mål.

Språket er først og fremst et kommunikasjonsmiddel, ikke en merkelapp som skal fortelle hvor en kommer fra (sekundært også det, sjølsagt). Da er det en fordel at dette kommunikasjonsmiddelet fungerer så smidig og lett som mulig, at språkforma samsvarer mest mulig med det tilhøremere er vant til uten for mange forstyrrende særelement.

– Dette kan vel også være et argument for å venne folk aktivt til ulike dialekter?

– Jeg avviser ikke det uten videre, og jeg er glad for at dialekter er mer akseptert i dag enn de var før. Men fortsatt er det slik at særprega dialekter kan være vanskelige å forstå, både på grunn av ordbruk og uttale. Jeg synes dialektbevegelsen har en sterk tendens til å undervurdere dette problemet.

Hvem trenger ei uttaleordbok?

– Du har reist spørsmålet om Norsk språkråd skal engasjere seg i talemålsnormeringa ved å gi ut eller stå som fadder for ei uttaleordbok. Hvem trenger ei slik bok?

– Det gjør jo ikke minst kringkastingsfolk, som i visse programtyper skal bruke normaltalemål, men dernest alle de som ønsker å bruke det når de snakker offentlig. De har behov for å få rettledning i det, og har etter mitt syn også en sjølsagt rett til å få det. De fleste foredragsholdere og forelesere bruker fremdeles standardpråk. Men tiltaket skal altså ikke innebære noen kritikk av eller press på dem som bruker dialekt i slike situasjoner.

– Nå fins det alt ei uttaleordbok for bokmål, og ei ny er på trappene. Trenger så Språkrådet bry seg mer med problemet?

– Ja, for det er ikke rimelig at det «private initiativet» alene får stå for denne normeringa. Språkrådet bør delta i prosessen. Men det at private uttaleordbøker kommer ut, understreker det jeg sa om behovet.

– Men hva kan Språkrådet bidra med her som ikke andre fagfolk kan greie like godt på privat basis? Har Språkrådet ei målsetting med et slikt arbeid som skiller seg fra det de private ordbokstutiverne har?

– Det er mange ulike språkpolitiske målsettinger representert i Språkrådet, og spørsmålet om en talemålsnorm har aldri vært grundig behandla der. Om stemninga i Språkrådet kan jeg derfor vanskelig si noe så lenge saka ikke er drøfta.

– Skal så rådet stemme over de problemtilfellene vi har vært innom (tjukk I osv.) og mange andre – slik at «overnormen» blir avgjort ved flertallsvedtak?

– Det må stå åpent foreløpig. Tida er ikke moden til å drøfte slike prosedyrespørsmål ennå. Ei enkel sak å behandle blir det nok ikke, men det har ikke rettskrivingsspørsmåla vært heller! □

Arne Kjell Foldvik:

«DÆM MÅ NO FÅ SNAKK SOM DÆM VIL!»

Arne Kjell Foldvik er amanuensis i fonetikk ved Universitetet i Trondheim, og nyoppnevnt medlem av Språkrådet i år. Han er varamedlem til fagnemnda.

– Mener du at det fins et «overdialektalt talemål» eller ei «overnorm» her i landet, Arne Kjell Foldvik?

– Mange ønsker nok at en bestemt talemålsvariant skal ha en slik status, men jeg vil avvise et sånt synspunkt. Så jeg vil svare nei.

– Men det er et faktum at folk forandrer talemålet sitt, «normerer» det, helt eller delvis. Hva skal vi da kalle det de normerer etter?

– Det er riktig at mange føler seg pressa til det i en del situasjoner. De må da tenke på ikke bare *hva* de skal si, men også på *hvordan* de skal si det. De som har den sosiale prestisjen på si side, derimot, har ei språklig trygghet som gjør at de kan konsentrere seg om innholdet av det de vil si – og de kan tillate seg å mene at deres språk er det eneste riktige. I situasjoner og miljøer som er gjennomsyra av slike holdninger er det rimelig at de som mangler denne tryggheta, prøver å ta etter de prestisjesterke og snakke som dem.

– Men det går ikke alltid så bra?

– Nei, det kan føre til mange skjulte tragedier. Jeg har holdt kurs i stemmebruk i samarbeid med fagfolk på området (logoped), og jeg har sett mange tilfeller av at talemålsnormering har direkte fysiologiske konsekvenser, som muskelstramninger og stemmelidelser. Det gjelder mennesker som er oppvokst med ei dialekt som de sjøl og andre ikke synes er «god nok» til å snakke fag

på, for eksempel. Den psykiske anspennelsen som slik normering fører med seg ser ut til å føre til fysiske plager som kan rettes på gjennom et mer avslappa forhold til språket. Dette er et viktig argument for å begrense normeringstvangen mest mulig, og det er et argument som har vært veldig lite framme i debatten om disse tinga.

Vanskelig å forstå?

– Men kan ikke dialektbruk gjøre det vanskelig for folk å forstå hverandre?

– Det argumentet ser vi ofte brukt, men ingen har undersøkt om det virkelig er slik. Og det burde egentlig være ei plikt for de som stadig påstår det – det er de som har bevisbyrden!

Jeg mener at en slik undersøkelse ville vært et viktig bidrag til debatten – om den den blei gjennomført slik at det virkelig var forståeligheta som blei målt og ikke språkholdninger (som kan gi seg utslag i at folk *sier* de ikke forstår dialekter de ikke *vil* forstå). Som en tilleggsundersøkelse kunne jeg tenke meg at en lot folk lytte på ei bestemt dialekt i f.eks. ti minutter, og så på nytt målte hvor godt de forstod den etterpå. Da kunne en se om ikke ei slik rask tilvenning til ei litt fjern dialekt kunne være nok til å redusere dette problemet vesentlig, viss

Arne Kjell Foldvik.

det altså er noe problem. I tilfelle ville det være et sterkt argument for å øke dialektbruken f.eks. i NRK – nettopp for å øke forståeligheta mellom nordmenn.

– Men om vi ser bort fra forståeligheta, så er det et faktum at folk må tilpasse talemålet sitt i arbeidslivet og normere etter en allment godkjent normal. Svikter vi dem ikke om vi ikke da gir rettleiing i hvordan de skal gjøre det?

– Det der er slett ikke noe faktum. Det blir riktignok påstått svært så skråsikkert, og sjølsagt fins det miljøer der det er slik, men det er ikke noe allmenngyldig. Intoleranse og dialektpress er ikke minst noe en kan merke i Oslo. Men utover landet – også i Bergen og Trondheim – mener jeg at det er ei langt større språklig trygghet blant folk, og det merkes tydelig i dialektbruken.

Dialekt gir bedre kontakt

– Har du noe belegg for å påstå dette?

– Ikke noen vannrett vitenskapelig undersøkelse, dessverre. Men jeg har spurt meg for hos personalsjefene i ei rekke servicebedrifter i Trondheim, om de gir sine ansatte noe råd om språkbruken. Jeg valte relativt prestisjefylte hoteller, restauranter, banker, damekonfeksjonsbutikker osv. Og gjennomgangsmelodien var at «dæm må no få snakk som dæm vil» – naturligvis sagt

på litt ulike måter. Bare én av dem jeg spurte sa at de ansatte blei frarådd å snakke «bred trønderisk». En annen sa faktisk at han rådde ekspeditørene til å snakke dialekta si for at de skulle føle seg språklig avslappa. Det førte til bedre menneskelig kontakt med kunden og dermed større sjanser for en handel, sa han. Alt i alt skal det temmelig mye til for å overbevise meg om at talemålsnormering er ei sosial nødvendighet – samme hvor ofte det blir gjentatt. De som sier det, gir ikke inntrykk av å ha undersøkt saka.

– Og om de likevel skulle ha mer rett enn du tror – hvordan bør Språkrådet i så fall stille seg til det?

– Ja, da ville rådet ha valget mellom å støtte opp om intoleranse og mobbing eller å motarbeide det. Som sagt benekter jeg ikke at slike intolerante holdninger fins «ute i folket», sjøl om jeg mener de er sterkt på retur. Men det blir som med rasisme: Om ei meningsmåling skulle vise at for eksempel 60 % av det norske folket har rasistiske holdninger, så er ikke det noe argument for å gjøre rasisme til offisiell politikk. I stedet ville en da sette inn tiltak for å forandre holdningene hos folk. Og den samme konklusjonen bør en dra om en finner ut at så og så mange ser ned på dialekter – eller på visse dialekter. Lov om Norsk språkråd inneholder et klart pålegg om å «fremme toleranse og gjensidig respekt mellom alle som bruker norsk språk i dets forskjellige varianter». Rådet bør nå ta ei skikkelig og grundig drøfting av denne formuleringa og hvilke konsekvenser den bør få i praktisk politikk. □

CARLOS DO AMARAL

Andreas Bjørkum:

PÅVERKNADEN FRÅ BOKMÅL GJER FOLK USIKRE

Andreas Bjørkum er dosent i nordisk dialektologi ved Universitetet i Oslo, knytt til Norsk målførearkiv. Han har vore medlem av Språkrådet sia 1980, og også medlem av fagnemnda i same tidsrommet.

– Andreas Bjørkum, kva er det nynorske normaltalemålet for noe?

– Utgangspunktet er ein leseuttale som byggjer på det nynorske skriftmålet, og som er innlært og brukt i skulen gjennom fleire ættleder. Grunnlaget er lagt på lærarskulane, og derfrå har denne leseuttalen spreidd seg utover landet med lærarane. 95% byggjer på uskrivne reglar for norsk uttale, som har vorte til praksis utan formelle vedtak.

Ein del einskildmenneske har så utvikla denne leseuttalen til eit verkeleg talemål som dei har kjent som naturleg for seg. Dette talemålet lever i ein del miljø, men nynorsken har aldri hatt noko normsentrum, som bokmålet har i dei høgare klassane i dei større byane. Difor finn me store individuelle variasjonar. Noko «dialektfritt» normaltalemål har me ikkje. Men det har dei ikkje i bokmål heller! Det er store skilnader på bokmålsuttalen i Oslo, Kristiansand, Stavanger, Bergen osv.

– Men trengs det ei formell normering av dette nynorske normaltalemålet, t.d. i form av ei uttaleordbok?

– Det er eit spørsmål eg tykkjer det er svært vanskeleg å svara ja eller nei på. Eg er imot autori-

tære påbod og normer om at «dette er rett», og «dette skal du ikkje seia». Men me kan ikkje lata att augo for at det går for seg ei stendig normering av talemålet, utan formelle regelverk av noko slag, og at det er uttalemønster frå bokmålet som breier seg mest i nynorsken. På sume arbeidsplassar som i seg sjølve er normsentrum, blir det også drive ei meir systematisk talemålsopplæring utan offentleg innsyn og kontroll – eg tenkjer på NRK og Det Norske Teatret. Når eg kan tenkja meg ei meir offentleg rettleiing i nynorsk normaluttale, er det ikkje minst for å hindra at drag frå Oslo-uttalen får ein slik status at dei trengjer ut former med solid grunnlag i målføri elles i landet.

Gratisovertak for Oslo?

– Har du døme på dette?

– Mange. Sjå på ordformer som *gult, fint, søkte* (av *søkja*). På Vestlandet og også i andre landsdelar uttalar me vokalen i slike former stutt. På Sørøstlandet er han lang, og du høyrer stadig meir at den lange vokalen trengjer seg inn og blir norm også for vestlendingar når dei snakkar nynorsk. Her burde ein kunna opplysa om

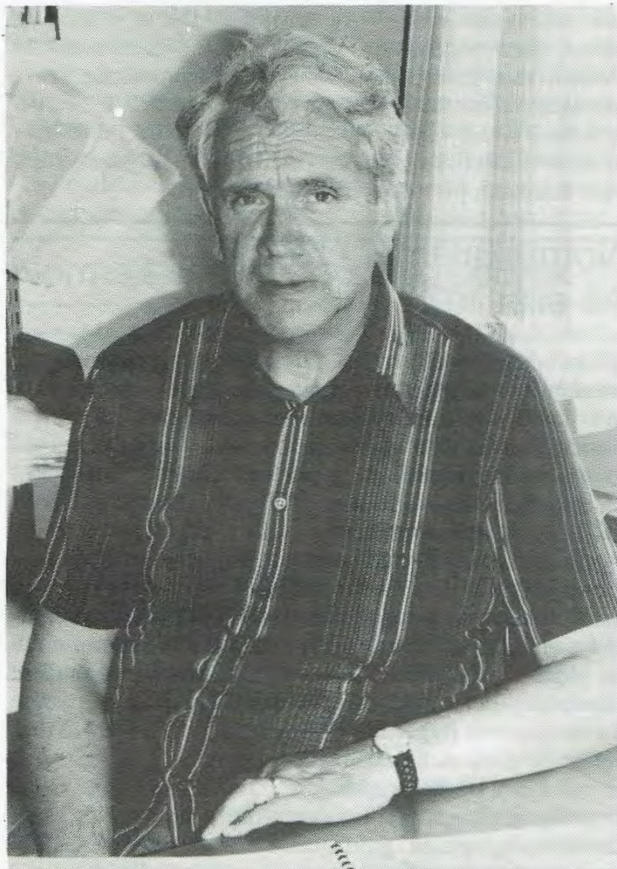
målføreutbreiingi av uttalen med stutt vokal, og slå fast at den kan brukast i normalmålet liksåvel som den lange. Sameleis den fyrste vokalen i ord som *søknad*, *lagnad*, *fagnad* osv.

Dei sistnemnde ordi har òg ein stum *d* i utlyd. Men bokmålsfolk, som berre kjenner dei som reine skriftmålsord, uttalar *d*-en – og resultatet er at stendig fleire nynorskbrukarar gjer det same. Dette skiplar den greie regelen at *d* etter vokal er stum, som nynorsken har sams med alle målføre bortsett frå Sunnmøre og mykje av Nordfjord. (Sume ord som *Gud*, *nåde* o.a. er sjølv-sagt unnatak frå denne regelen.) Her burde det gjevast rettleiing om den uttalen som høyrer fleirtalsmålet til, og som bør vera norm.

Noko liknande gjeld med motsett forteikn for *d* etter *l* og *n*: *halda*, *land*. Vestlendingar flest, hallingar og valdrisar uttalar denne *d*-en, over det meste av landet ellers gjer dei det ikkje. Her bør det opplyst aktivt om at begge uttalane er like gode – og det same gjeld uttale med eller utan *g* i *ng*: vestlendingar bør seia *langg*, dei andre *lang* utan *g*. Eg er altså for ei uttalerettleiing som sikrar eit stort rom for regionale uttalevariantar i normalmålet.

– Men ville det ikkje da vere betre å følgje parolen «snakk dialekt» fullt ut?

– Nei. Er stør denne parolen, men han gjev ikkje svar på alle problem. For det fyrste fins det tilfelle der

Andreas Bjørkum. (Foto: Thore A. Roksvold)

forståingsvanskar gjer at folk må normera i visse situasjonar. Om ein setesdøl skulle bruka sine diftongerte vokalar fullt ut (*leus* for *lus*, *veik* for *vik* osv.), ville han få vanskar i andre landsdelar. Men i det store og heile er dette eit lite problem. Det viktigaste er at den sterke påverknaden frå bokmål generelt gjer folk usikre. Let me alt flyta, fører det berre til at me gjev Oslo eit gratisvertak som normsentrum for uttalen, også i nynorsk. Å slå fast dette, er ikkje noko åtak på retten til å snakka dialekt.

Godta variasjonen i talemålet

– Kva retningslinjer vil du så følgje om du skulle fastsette ei talemålsnorm for nynorsk? Eg tenker på spørsmål som tjukk *l* og *n*, trykkfordeling i ord som *kontor* og *stasjon* osv.

– I slike tilfelle vil eg godta variasjonen i talemålet og opplysa aktivt om det. Og det trengst, for når fyrstestavingstrykk i ord som *kontor* og *stasjon* fyrst får eit sosialt mindreverdsstempel på seg, så skal det mod til å bruka det medvite. Ei offisiell godkjenning av at 'kontor og 'stasjon er fullverdig normalnynorsk ville gjera det lettare. Og like eins med tjukk *l* og palatal *n* og *l*. Desse uttaleformene kan ikkje vera «norm» for dei som ikkje har dei i talemålet sitt, men dei kan og bør godkjennast som fullt akseptable variantar ved sida av tunn *l* og ikkje-palatal *n*. Det bør bli like eins som med tunge-spiss-*r* og skarre-*r* i dag.

Andre spørsmål kan vera meir innfløkte og vanskelege, som palatal *g*, *k* og *sk* i ord som *hage/haje*, *stykkel/stykkje*, *vanskeleg/vanskjeleg* og mange andre. Her breier den «harde» uttalen seg, og den «mjuke» får lett stempel av å vera «bondsk» og gamaldags. Slike haldningar ville eg gå imot ved å gje begge uttalane formell status – men den nynorske rettskrivingi er her noko innfløkt og stundom inkonsekvent, så det er ikkje så heilt lett å gje reglar.

– Om vi godtar at det er eit slikt behov for uttalerettleiing, vil ei uttaleordbok med så mange variantar vere noen praktisk måte å gjere det på?

– Det kan du spørja om. Eg kan godt tenkja meg at det ville vera meir effektivt å gje ut eit lite hefte med ei systematisk rettleiing, slik Olav Middtun i si tid gjorde.

– Og kven skal så lage det, og i det heile ta avgjerder i alle dei vanskelege detaljspørsmåla du har vore inne på. Språkrådet?

– Språkrådet bør spela ein rolle, men i fyrste omgang bør problemi greiast ut av fagfolk heilt konkret. Det bør gjerast greie for målføreutbreiingi av ulike uttaleformer, i ei slik form at alle interesserte kan setja seg inn i saki og gjera seg opp ei meining. På dette grunnlaget bør det kunna formulerast framlegg til reglar for ein normaluttale, men førebels berre som eit diskusjonsgrunnlag. Nokon formell status bør ikkje desse reglane få før dei er gjennomdiskuterte og får eit offisielt stempel på demokratisk vis, og i det stadiet bør Språkrådet koma inn.

□

NORMALTALEMÅL I NORGE? OG HVA SÅ?

Av Eric Papazian

Hva er et normaltalemål?

Før en tar stilling til det første spørsmålet i overskriften, bør en ha klart for seg hva som menes med *normaltalemål* eller *normalisert talemål*, noe som ikke er helt uproblematisk. Med *normalmål* eller *standardspråk* generelt mener man vanligvis en språkform eller språkvariant – i skrift eller tale – som fungerer som over- eller fellesnorm i et språksamfunn med ulike dagligspråk, i praksis som regel en stat. I praksis er altså normalmål det samme som en «landsgyldig» språkform eller et riksspråk, sjøl om det også fins over- eller internasjonale språknormaler, f.eks. standard engelsk, spansk eller arabisk. Motsetninga til normalmål/rikspråk blir dermed *dialekt/målføre*, som nettopp er en ikke landsgyldig, lokal språkvariant, dvs. en språkform som bare brukes i en større eller mindre del av et land – en landsdel, et distrikt, ei bygd eller en by.

Det er da lett å innse at begrepet «normalmål/rikspråk» først og fremst gjelder *skriftspråk*, og at de fleste skriftspråk er landsgyldige eller normaliserte. Det gjelder i prinsippet også hos oss, med våre to skriftnormaler, sjøl om det i praksis kan være en klar tendens i retning av en geografisk så vel som en sosial fordeling (nynorsk dominerer på Vestlandet og især på bygdene, bokmål dominerer ellers). Dialektene eksisterer derimot normalt bare som talemål, for sjøl om en og annen skriver på dialekt, ikke minst her til lands, så har det ennå ikke utvikla seg noen egne normer for skriving på dialekt. Det fins mao. ikke noen «rettskriving» for dialektene, slik at hver og en som vil skrive på dialekt, er nødt til å lage sin egen, hovedsakelig på grunnlag av uttalen.

Det betyr ikke at alt talemål nødvendigvis er dialekter, altså unormaliserte. Et normalisert *talemål* vil ifølge definisjonen av normalmål generelt si et talemål som er «overdialektalt» og «landsgyldig» i den forstand at det brukes – i det minste av noen, av visse samfunnsgrupper (altså som en «sosiolekt») – over hele landet, og ikke er spesielt knytta til noen bestemt del av landet. Nå er det enkelte som stiller svært strenge krav til denne landsgyldigheten, nemlig at det ikke skal være mulig å høre hvor

en person som snakker normalisert, kommer fra i landet. Slike personer fins ikke i Norge, og knapt nok andre steder heller. Denne definisjonen synes derfor urimelig streng, og mange nøyer seg med å kreve at et normalmål iallfall på *vesentlige punkter* må være ens over hele landet (og samsvare med skriftspråket på disse punktene). «Vesentlige punkter» vil i denne sammenhengen si *grammatikken* i videste forstand – ordforrådet (iberegna ordformene), bøynings- og avledningssystemet, og setningsbygninga. Det som da står igjen, er *lydsystemet* – antall lyder, uttalen av de enkelte lydene (f.eks. «skar-re-r» andsynes «rulle-r») og tonefallet. Det er jo først og fremst disse tingene som gjør at vi kan «heimfeste» en hvilken som helst person, sjøl om vedkommende snakker aldri så normalisert og i samsvar med ett av skriftspråkene. Hva lydsystemet angår, er altså de fleste normalmål dialektiske og ikke normaliserte, og samsvarer med dialekten på stedet på dette punktet.

Normaltalemål i Norge – ett eller to?

Om man går ut fra den siste avgrensinga av normaltalemål ovafor, må svaret på det første spørsmålet i overskriften bli ja. Vi har et talemål som er relativt «landsgyldig» eller enhetlig over hele landet fra et grammatisk synspunkt, og som grammatisk sett svarer til ett av skriftspråkene våre. Nærmere bestemt til bokmålet, eller mer presist, dels til den offisielle skriftnormalen bokmål og dels den uoffisielle skriftnormalen riksmål (altså riksmålsbevegelsens skriftnormal). Som andre talemål varierer det en hel del, ikke bare geografisk (se nedafor), men også sosialt, særlig mellom eldre og yngre. Vi har eldre varianter, som svarer til riksmålet eller det «konservative» bokmålet i skrift, og yngre varianter, som ligger nærmere det «radikale» bokmålet. Ifølge Seip har dette talemålet eksistert i ca. 200 år. Det er vel kjent fra både språkpolitikken og fra språkvitenskapelig faglitteratur. Tidligere ble det ofte kalt «den dannede dagligtale», men siden det kunne være ønskelig med et mer nøytralt navn, vil jeg her kalle det (talt) bokmål/riksmål.

Men sjøl om dette talemålet er relativt enhetlig grammatisk sett, varierer lydsystemet en hel del, slik at vi må regne med lokale eller regionale varianter av det. Først og fremst har vi en *østlandsk* variant, som er godt kjent fra radio og TV og dessuten mye omtalt i språkvitenskapelig litteratur, gjerne under betegnelser som «dannet østnorsk» o.l. (et bedre navn ville være østlandsk bokmål/riksmål). Men vi har også en trøndersk variant («fin-trøndersk»), en sørlandsk variant, en sørvestlandsk variant, en bergensk, en nordvestlandsk og en nordnorsk, for å nevne de viktigste. De skiller seg fra hverandre ved dialekt-trekk som «skarre-*r*» i sør og vest og «rulle-*r*» ellers, eller «tjukk *l*» og såkalte retroflekse konsonanter i øst og (for «tjukk *l*» bare delvis) i nord. Men det kan også være enkelte grammatiske forskjeller; f.eks. har bergensk bokmål/riksmål gjennomført felleskjønn liksom dialekten i byen, mens i det minste noen hunkjønnsord forekommer i de andre variantene.

Siden vi har to (normaliserte) skriftspråk, skulle man også vente at vi hadde to normaliserte talemål. Men det kan diskuteres om vi også har et *nynorsk* normaltalemål. For min del vil jeg si at det foreløpig ikke eksisterer noe slikt talemål som egen språknorm, uavhengig av skriftspråket. Det vil jeg begrunne med at det ikke fins noe *nynorsk språksamfunn*, slik at trolig ingen barn lærer *nynorsk* som sitt første talemål. Rett nok fins det en del personer som snakker *nynorsk* (med dialekt-uttale, som i bokmål/riksmål), også som dagligspråk, men de utgjør ikke noe samla miljø eller samfunn. Det dreier seg nemlig om folk fra bestemte yrkesgrupper, stort sett akademikere – lærere, prester, skuespillere, mediafolk o.l. – som har lært seg *nynorsk* i voksen alder og gjerne i samband med utdannelsen eller arbeidet. Men de bor selvsagt spredt og er som «øyer» i et bokmål/riksmåls- eller dialekttalende «hav». Og det er som kjent jamaldringene som preger talemålet til barna, ikke foreldrene.

Normaltalemål og språkpolitikk

Som sagt er det talte bokmålet/riksmålet vel kjent fra språkpolitikken, og det er også klart at ingen språkpolitikk kan la være å ta stilling til et så sentralt språk-sosiologisk fenomen som et normaltalemål. I Norge har det talte bokmålet/riksmålet spilt en særlig viktig rolle i og med at det ble lagt til grunn for normeringa eller reguleringa av det tradisjonelle, danske (eller dansk-norske) skriftspråket i begynnelsen av dette hundreåret, den såkalte fornorskinga. Å la dette skriftspråket bygge på dette normaliserte norske talemålet var Knud Knudsens hovedtanke fra midten av forrige hundreår, men den ble først satt i verk i noen større utstrekning gjennom de store reformene i dette skriftspråket i 1907 og 1917. Riksmålsbevegelsen kjemper fortsatt for denne tanken, og bevegelsens skriftnormal kan da også sies å svare godt til det talte bokmålet/riksmålet, især den eldre varianten av det. Men den offisielle språknormeringa gikk videre i fornorskinga, ut over det grunnlaget det normaliserte talemålet ga, og innførte etter hvert former i det tradisjonelle skriftspråket som var, og til dels fortsatt er, reine dialektformer (særlig østlandske).

Det skjedde alt i 1917, med innføringa av en rekke diftonger og *a*-former i substantiv (særlig hunkjønnsformer) og tilmed i verb. Disse formene ble innført dels valgfritt og dels obligatorisk, det siste særlig ved reformen av 1938. Som kjent er det denne politikken språkstriden stort sett har stått om i etterkrigstida.

Også på andre måter enn som mønster for skriftspråksnormering spiller normaltalemålet en særlig rolle i språksamfunnet, sjøl om dette hittil har ført til mindre strid. F.eks. er den uttalen som blir presentert i uttaleordbøker og ordlister med uttalemarkering som Den Eneste og Allmenngyldige Norske Uttale, ingen annen enn uttalen i bokmål/riksmål, især den østlandske varianten. Vel kjent er det at en ved lånord som f.eks. *bensin* vanligvis får beskjed om at det på (godt) norsk «heter» *bensin* med trykk på siste stavelse, enda det i mange (særlig øst-)norske dialekter vitterlig heter *bensin* med trykk på første. Også i NRK har dette talemålet en særstilling. F.eks. heter det i språkreglene til NRK: «Når det blir brukt manuskript, skal ein halde seg til normaltalemålet med utgangspunkt i tilrådd uttale.» «Tilrådd uttale» må være den uttalen som blir tilrådd i offisielt godkjente ordlister og uttaleordbøker (eller av NRKs språkkonsulenter), og «normaltalemålet» – NRK later til å ta det for gitt at det bare er ett – må vel være bokmål/riksmål, om ikke i teorien, så iallfall i praksis. De uttalereglene som det måtte være enighet om blant *nynorsk*brukere, har ikke lett for å slå gjennom sjøl blant de få som snakker *nynorsk*, siden slike regler ikke har støtte i noe språksamfunn som kan bruke dem. Derfor blir det lett slik at uttalereglene i bokmål/riksmål blir overført også til *nynorsk*.

Skal staten styre talemålet?

Nå har vi jo «språkfred», iallfall offisielt, men spørsmålet om åssen myndighetene skal stille seg til normalisert talemål er stadig like aktuelt. Skal slikt talemål tilkjennes en særlig status (også offisielt, f.eks. som grunnlag for «offisielt godkjent uttale» i NRK o.l., eller som grunnlag for normering av offisielt skriftspråk? Eller skal det behandles på linje med andre talemål, noe som vel må bety at det (liksom dialektene) er noe som ikke vedkommer myndighetene?

For min del vil jeg si at det siste bør være tilfellet, iallfall dersom vi ønsker å føre en demokratisk språkpolitikk. Å gi et bestemt talemål, og dermed brukerne av dette talemålet, et privilegium på bekostning av alle andre – det vil her si dialektbrukerne – kan ikke godtas uten at det er sterke praktiske grunner for det. Og det er det etter mitt skjønn ikke i dette tilfellet. For demokratiske myndigheter må hovedprinsippet være at *alt* norsk talemål er like godt, og alle brukere av norsk språk må ha de samme språklige rettighetene. Ei sak er at et normaltalemål eksisterer, at det har høy prestisje, og at individer og organisasjoner går inn for å utbygge normalmålet status, reelt og formelt. Ei helt anna sak er å godkjenne denne statusen offisielt og legge den til grunn for offisiell språkpolitikk.

Forts. neste side.

SPRÅKRÅDET OG TALEMÅLET

Av Lars S. Vikør

«Det som meir enn noe anna har gjort Norge til eit meir tolerant og menneskeleg språksamfunn no enn for ti år sia, er *dialektreisinga* – som har ført til ein språkleg sjølrespekt og eit språkleg likeverd blant ungdommen i dag som ein knapt såg maken til for ti–femten år sia. Og her har Språkrådet stått fullstendig på sidelina – m.a. fordi riksmålsrørslas tradisjonelle normsyn var fredlyst og ikkje måtte utfordras. Først når den nye tendensen av seg sjøl hadde slått igjennom ute i samfunnet, kunne Språkrådet komme etter med ei positiv fråsegn i ny og ne. Og slik vil det alltid vere så lenge rådet er organisert slik som no.»

Slik konkluderte vi ei lengre omtale av Språkrådet i samband med tiårsjubileet for rådet i 1982 (Språklig Samling nr. 1/2-1982). Syttiåra var det tiåret da Språkrådet brukte kreftene på å få avvikla rettskrivingsstriden mellom riksmålsfolk og andre bokmålsfolk – som dei fleste utanfor dette miljøet truleg såg på som språkstriden av i forgårs. I språkdebatten ute i samfunnet stod talemålet meir sentralt enn noen gong før, mens Språkrådet følgde heiderskrona tradisjonar ved å konsentrere seg heilt om skriftmålsnormeringa. Haldninga til dialekttrørsla, slik ho viste seg i dei få vedtaka som hadde noe med dette å gjere, kan helst karakteriseras som velvillig nøytral.

I 1981 skulle tida endeleg vere inne til språkfred og forsoning, etter at Stortinget hadde godkjent den nye bokmålsrettskrivinga. Slik gjekk det ikkje; i staden vart våpna retta mot dei «udannede» språkvariantane som til da hadde fått vere i fred som pant på riksmålsfolks liberale og demokratiske sinnelag: radikalt bokmål og dialektane. Dette har ikkje skjedd som eit angrep på brei front, men i form av ei rekke små «nålestikk», først og fremst i fagnemnda, det faste interne arbeidsutvalet Språkrådet har for reint språkfaglege spørsmål.

Utfalla mot det radikale bokmålet tok Geirr Wiggen opp på rådsmøtet 1983, og det kan ein lese om i Språklig Samling nr. 1–1983. Haldningane til dialektane har først og fremst komme fram i noen saker som gjaldt godkjenningsspliktige lærebøker.

Som kjent blir det for tida drive mye nybrottsarbeid innafor undervisninga i nynorsk sidemål, der den gamle parolen om å bygge på talemålet til elevane blir prøvd ut på ulike måtar. Fagnemnda har hatt oppe to saker i tilknytning til dette: den eine gjaldt ei lærebok tilknytta eitt bestemt dialektområde (Troms og Finnmark), der bruk av sideformer som låg dialekta nær var ein sentral del av opplegget. Den andre gjaldt ei lærebok for heile landet der noen få oppgaver gjekk ut på at elevane skulle skrive på si eiga dialekt eller sette om dialekttekster til nynorsk eller bokmål.

I begge tilfelle tok sekretariatet opp med fagnemnda spørsmålet om slike bøker kunne godkjennas. Usemja i fagnemnda var så stor at det ikkje kom noe klart svar ut av det; den førstnemnte boka kom ut *utan* godkjenning, den andre *med*, utan at det inneber at Språkrådet i prinsippet har godkjent bruken av dialektoppgaver i slike bøker.

Forts. fra forrige side.

Å godkjenne et visst talemål som riksspråk offisielt har også ei anna (bak-)side: Det betyr nemlig at myndighetene regulerer ikke bare skriftspråket, men også talemålet – bl.a. fordi den naturlige følgen av en slik offisiell godkjenning vil være at myndighetene får et ord med i laget når det gjelder spørsmålet om åssen det offisielle talemålet skal være, på samme måten som de nå regulerer det offisielle skriftspråket. Og talemålet er etter mitt skjønn ikke noe naturlig område for statsstyring, for talemålet er en helt annen og langt mer personlig sak enn skriftspråket. Derfor ser vi også at det går trått med de (få) forsøkene som har vært gjort fra statens side på å styre talemålet her i landet, om de har vært

aldri så godt begrunnet reint fornuftsmessig eller praktisk (jfr. den nye tellemåten). Når det gjelder skriftspråket, kan det til en viss grad begrunnes praktisk at det er en fordel med et mest mulig normalisert eller enhetlig skriftspråk, sjøl om det også er lett å se ulemper ved det. Men for talemålets vedkommende blir ulempene etter min mening langt større enn fordelene, og det blir langt vanskeligere å begrunne at vi trenger et normalisert talemål enn at vi trenger et normalisert skriftspråk. Derfor blir min konklusjon at statens politikk på dette området bør være å la hver fugl synge med sitt nebb – enten fuglen nå velger å synge på normalmål eller dialekt! □

«Reisebyråvirksomhet»

Den ferskaste saka gjaldt læreboka *Reisebyråvirksomhet/Reisebyråverksemd* av Øivind Holter, som vart sendt inn til godkjenning i vinter. Der står dette avsnittet:

«Mest naturlig uttrykker vi oss på morsmålet. Du bør prøve å holde fast på målføret ditt, selv om det kanskje avviker fra språkformen på stedet der du finner arbeid i reiselivet. Heldigvis har holdningen til målføre (dialekter) endret seg til det bedre takket være sosial utjamning og større allmennkunnskaper her i landet.»

Bokmålsmedarbeidarar i sekretariatet la dette fram for fagnemnda med spørsmål om denne utsegna kunne godkjennas. Meinigane var sterkt delte, som dette utdraget frå det offisielle møtereferatet viser:

«Lundeby var sterkt imot å la utsagnet passere. Han mente forfatterens råd ville være til skade for elevene. Poenget er å snakke slik at en blir forstått, og nettopp i slike situasjoner som det her siktes til, er det at standardmålet har sin store nytte.

(Eyvind Fjeld) *Halvorsen* mente at forfatterens utsagn var diskriminerende overfor normalmålet, og at det var Språkrådets plikt å uttale seg imot. I en slik sammenheng bør en bruke et normaltalemål, og det må være uriktig å anbefale å snakke dialekt.

(Kjell) *Venås* så saken annerledes enn Lundeby. Han la vekt på at det her gjelder muntlig språkbruk. I en lærebok må den faglige forfatteren ha lov til å si det han mener. Det går ikke an å presse meninger inn på forfatteren.

Lundeby framholdt at en forfatter ikke skal fremme egne, private meninger i en lærebok.

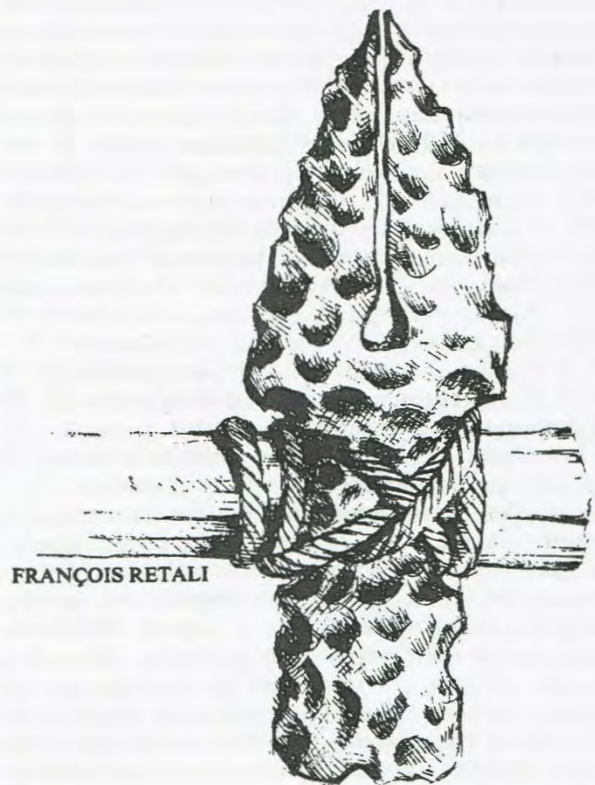
(Bjarne) *Fidjestøl* syntes ikke forfatterens råd var godt. Men det er en lærebok med navngitt forfatter som er sendt til granskning, og det ville være meningssensur på språkpolitiske grunnlag å gripe inn i forfatterens synspunkter. Det ville vekke berettiget oppsikt om det ble kjent.

(Tove) *Bull* mente problemet i reiselivsbransjen ikke var at folk snakket dialekt. Her var det en meningsytring som gikk på tvers av det vanlige. Hun syntes det var bedre enn ytringer som gav skinn av nøytralitet.

(Arnold) *Thoresen* (kontorsjef for bokmål) viste til det ansvaret sekretariatet har i lærebokgranskningen, og mente at ytterliggående språkpolitiske utsagn burde bli moderert – enten de gikk i den ene eller den andre retningen.»

Endskapan vart at forfattaren fekk brev frå fagnemnda med oppmoding om å vurdere utsegna si på nytt, samtidig som han vart gjort merksam på at det var usemje i fagnemnda om saka.

Denne saka reiser ei rekke vanskelege spørsmål om kva mandat Språkrådet har når det gjeld å uttale seg om innhaldet i dei bøkene det får til granskning – særleg dersom innhaldsendringar blir gjort til vilkår for godkjenning (noe som altså ikkje vart gjort her). Dette er faktisk eit heilt uavklart spørsmål – trass i somme av utsegnene vi siterte frå fagnemndmedlemmene ovanfor. Det same gjeld dette med dialektoppgåver i norsklærebøker, som først og fremst er eit pedagogisk spørsmål. Bruk av sideformer stiller det seg litt annleis med, sidan det er eit brot på gjeldande retningslinjer – men eit brot som det er svært gode pedagogiske grunnar for.

Denne sida av saka let vi elles ligge her. Viktigare er det at spørsmål som gjeld talemålet no meir og meir kjem inn som stridssaker i Språkrådet. Den største saka der dette har vist seg, er den såkalla trykkmarkeringssaka, som vi før har skrive utførleg om i *Språklig Samling* (m.a. nr. 4–1980 og nr. 4–1982). Her vart det gjort vedtak i nynorskseksjonen i år om at nynorske ordlister ikkje skal ha sosialt diskriminerande trykkmarkeringar som kon'tor og sta'sjon, etter at eit framlegg om det same vart nedstemt i plenum året før. Fleirtalet i bokmålsseksjonen var imot, og eit slikt vedtak i plenum må ha fleirtal i begge seksjonar. Kulturdepartementet vurderer no om denne saka er ei sak der éin seksjon kan gjere vedtak for seg, og det er fare for at vedtaket blir underkjent.

Saka er likevel ikkje utdebattert, i og med at Språkrådet no legg opp til ein brei debatt om heile talenormproblemet. Da må nødvendigvis også trykkmønsteret og trykkmarkeringa komme inn att på sakskartet, men no som eit delemne i ein mye større samanheng.

På leit etter normaltalemålet

Spennvidd i haldningar

Både dei siterte utdraga frå fagnemndreferatet og intervjuet i dette nummeret av Språklig Samling viser spennvidda i haldningar og synsmåtar i Språkrådet. Frontane går no annleis enn før 1981: På den eine sida står riksmålsfolka saman med radikale bokmålsfolk av den eldre generasjonen, på den andre sida yngre bokmålsfolk saman med dei fleste i nynorskseksjonen. Dette generasjonsaspektet spring ubedt i auga når ein les intervjuet med Lundeby og Foldvik her i bladet: på den eine sida den sjølsagte aksepteringa av at normaltalemålet er noe som «fins», og innrettinga av språkpolitikken på dette; på den andre sida den haldninga at talemålsnormer som andre normer berre er avspeglingar av maktforhold, interesser, verdisyn og ideologiar, utan noen objektiv eksistens ut over det, slik at berre ein verdidebatt kan avgjere om vi skal erkjenne norma eller ikkje. Dei som er opplært etter 1968, er grundig trenar i å tenke på den sistnemnte måten, og til og med i dei blå åttiåra heng det igjen ganske mye av det.

Dette tyder ikkje at Lundeby er blitt riksmålsmann – også det går tydeleg fram av intervjuet med han her i bladet. Både normomgrepet hans og haldningane hans til folkeleg talemål er heilt annleis enn hos fagnemndkollega Fjeld Halvorsen, som er riksmålsrørslas fremste talsmann i Språkrådet sjøl om han formelt ikkje er riksmålsrepresentant. Fjeld Halvorsen kjørte i 1982 knallhardt ut mot sekretariatet fordi dei hadde tillatt seg å skrive i eit brev at «skya vær» var «akseptabelt» på bokmål. Lundeby foreslo den gongen ei kompromissformulering, men slår no i intervjuet med oss fast at han meiner det stikk motsette av Halvorsen på dette punktet. Han tar også sterkt avstand frå all dialektets og *tvang* til normering, mens Halvorsen i 1981 på eit seminar arrangert av Språkrådet sa at standardmålet «bør bli normaltalemålet for alle. Folk bør lære dette talemålet, og dialektane bør helst forsvinne.»

Halvorsen var meir enn noen annan enkeltperson «faren» til bokmålsreforma i 1981, og har etter det gått i spissen når det gjeld aggressive utfall mot det radikale bokmålet og dialektane. Dei andre i fagnemnda og styret tok aldri noe klart oppgjør med desse haldningane, men satsa på å glatte over og kompromisse. Det hardare klimaet ikkje minst i sekretariatet er truleg ei følge av dette, jf. striden om dei tilsettes rett til å bruke radikalt bokmål i det dei skriv – ein strid som truleg var utenkeleg før 1981, da riksmålsfolka hadde bruk for andre folks liberalitet.

Ein kunne forresten spørre seg om ikkje geografien også spelar ei viss rolle her, jf. Foldriks påstand om at normeringspresset er sterkare i Oslo enn ellers i landet. Språkrådet ligg som kjent i Oslo, og fungerer mest som eit serviceorgan for eit forholdsvis snevert «skriftproduserande» miljø i denne byen: forlag, statsteneste, ein del filologiske og teknologiske fagmiljø. Dette kan ubevisst vere med på å forme perspektivet på språksituasjonen her i landet hos dei som arbeider og styrer der – om dei ikkje er aktivt medvetne om denne faren.

I alle høve er det viktig at Språkrådet i plenum tar opp

Språkrådsmedlemmer i konsentrert lytting. Wiggan bak til venstre, Lundeby framme til høgre. Foto: Øyvind Haaland.

desse problema generelt og kjem fram til eit gjennomarbeidd syn på dei – ikkje minst visse retningslinjer for korleis folk i dette organet bør oppføre seg overfor språkvariantar som dei sjøl ikkje likar.

Det er altså duka for meir strid om desse emna i tida framover. Men ser vi litt lengre fram i tida, t.d. ti år, så kan det neppe vere tvil om at det blir Foldviks og Wiggens grunnhaldningar som kjem til å ligge til grunn for den offisielle språkrådspolitikken, same om desse personane da framleis sit i rådet eller ikkje. Det er deira haldningar som dominerer i dei miljøa den framtidige faglege leiinga i Språkrådet må rekrutteras frå – det uproblematiske normalmåls-synet er på sterkt vikande front. Det vil ikkje seie at det automatisk vil gå slik også i samfunnet elles – å gå ut frå det, ville vere ei farleg sovepute. Her er bildet nokså samansett, med mange motstridande tendensar.

Er normaltalemålet norm?

Wiggens og Foldviks hovudpoeng er altså at det ikkje fins noe talemål i Norge som kan kallas «landsgyldig norm» eller «overdialektal variant» – fordi bruken av slike termar inneber ei godkjenning av at visse variantar skal ha ein særstatus i samfunnet. Er dette standpunktet haldbart?

Etter mitt syn berre eit stykke på veg. Sjølsagt fins det ikkje ei «norm» som svevar i lufta som ei lysande

stjerne. Ei norm har ingen sjølstendig eksistens, men eksisterer berre i kraft av å vere norm *for noen*.

Men folk endrar som kjent på talemålet sitt, dei tilpassar det og tillempar det bevisst og ubevisst, dei normerer det kort og godt. Og dei normerer *etter noe*. Dette «noe» må da kallas ei norm. Rett nok kan vi omgå problemet ved å seie at dialektane også er normer, men det blir likevel ikkje det same. Dialektane er berre normer for dei som lærer dei i barndommen. Men stridseplet her er den andre typen norm – som folk forandrar sitt opphavlege talemål etter også når dette er fullt utvikla og dermed i og for seg fullverdig, altså i vaksen alder. I mangel av noe betre, kan vi kalle denne norma «overnorm». Og i den grad ho verkar over heile landet, kan vi kalle ho «landsgyldig».

Men er denne norma identisk med Berulfsens uttaleordbok, med tradisjonelt vestkanttalemål eller med nynorsk skriftmål? Ja, for mange er dette tilfelle. For minst like mange andre kan det ikkje gis eit slikt enkelt svar. Dei bruker dialektformer som grunnstamma i talemålet sitt, men endrar og modifierer meir eller mindre sterkt i retning av ei «norm». Det kan vere på grunn av kommunikasjonsbehov, fordi dei solidariserer seg med nye miljø i eit nytt distrikt som dei flyttar til osv. Endringane kan vere så sterke at det ikkje lenger er rimeleg å seie at dei snakkar «dialekt», men samtidig kan det falle langt utanfor det vi meiner med «normaltalemål». Da endar vi gjerne med den ikkje altfor presise karakteristikken «blandingsmål», i verste fall «knot», og det blir gjerne oppfatta som ei «mislykka normalisering» eller «utvatning av dialekta».

Desse tilhøva er forsåvidt velkjente nok, men dei har aldri blitt dregne ordentleg inn i talenormerings-debatten. Men skulle ein få eit heilt bilde av talenormeringsprosessane i det norske språksamfunnet, måtte ein truleg ta utgangspunkt i at det ikkje fins éi «landsgyldig norm», men fleire, kanskje mange. Og det ville truleg òg vere fruktbart å rive dette normbegrepet heilt laus frå begrepet «normaltalemålet», og frå skriftmåla bokmål og nynorsk som eigne system.

Ein alternativ hypotese kunne da vere at «norma» består av ei rekke meir eller mindre vage forestillingar om kva som er «allment norsk» i motsetnad til det «avstikkande» og kanskje «uforståelege» i dei einskilde dialektane. Med bakgrunn i slike forestillingar «normerer» folk enkeltdrag i dialekta, alt etter behov, utan nødvendigvis å ha som mål å overta eit «normaltalemål» som utgjer eit slutta system i seg sjøl.

Dei kan ta opp former frå bokmål eller nynorsk, men like gjerne reine folkemålsformer som er meir kjent og brukt på landsbasis enn dei opphavlege dialektformene. Normering i retning av folkeleg tettstadsmål eller «regionalmål» er òg eit velkjent fenomen.

Rettleiing mot press?

Så er det da eit spørsmål om folk treng råd og rettleiing i denne prosessen – dersom vi no godtar det verkelegheitsbildet eg har skissert opp her. Kan vi ikkje

berre overlate alt til folk sjøl og godta alt talemål som folk bruker uansett? Heilt problemfritt er heller ikkje dette, som Andreas Bjørkum klarast viser i intervjuet vi har med han i dette nummeret.

Det uformelle normeringspresset er noe som foregår i samfunnet uansett kva ideologane og språkpolitikarane gjer eller seier – og den språklege utryggheita kan ikkje fjernast berre ved å agitere for at alt talemål skal godtas. Når folk kommuniserer språkleg, vil dei alltid stå i den situasjonen at dei (føler dei) må ta omsyn til og tilpasse seg til ein mottakar, og dei vil helst gjere det utan samtidig å gi opp seg sjøl og sin eigen identitet. Ei rettleiing i «normeringsteknikk» kan da nettopp styrke den språklege tryggheita og verne om pressa folkemålsformer som elles kunne bli trengt ut eller fungere som sosiale mindreverdsstempel. Det ville ikkje *utan vidare* vere ein kapitulasjon for eit generelt normpress.

For dei som har språk som fag – og ikkje minst for folkemålsforkjemparane – burde det vere ei oppgåve å gå inn i desse problema. Og her som ellers, gjeld det at ein skikkeleg, sakleg debatt må bygge på kunnskap, ikkje på påstandar. Veit vi noe om kva som er mønster for vanlege folk når dei tilpassar talemålet sitt i kommunikasjon med andre? Veit vi at *all* normering kjem av press og mindreverdskjensle – eller snobberi? Veit vi *kva* i dei respektive dialektane sine folk lett forandrar på, og kva dei lengst held fast på og dermed også rimelegvis kjenner seg mest knytta til psykologisk? Eg trur verken Lundeby, Foldvik eller Wiggen kan gi svar på slike spørsmål, og heller ingen av oss andre. Men det er slike ting Språkrådet bør drøfte når det gir seg i kast med desse tinga. Ein stillingskrig for eller imot den «overdialektale, landsgyldige normen» vil truleg berre føre heile debatten i vranglås.

Spørsmålet om ei uttaleordbok vil etter dette synet komme langt ned på prioriteringslista. Her kunne ein nok kaste inn det litt provoserande spørsmålet om det er eit allment behov blant folk som har skapt desse ordbøkene, eller om det er ordbøkene som skaper behovet.

Til slutt berre noen ord om «toleranse». Lov om Norsk språkråd seier uttrykkeleg at rådet skal «fremme toleranse og gjensidig respekt i forholdet mellom alle som bruker norsk språk i dets forskjellige varianter». Denne passusen seier svært lite om dei problema vi har drøfta her, men han inneheld likevel eit klart pålegg som Språkrådet bør kjenne seg forplikta av i verksemda si. Stempling av somme skriftmålsvariantar som «uakseptable» og av dialektuttale som «feil» er utan vidare i strid med dette pålegget. Det same gjeld uthenging av folk som bruker eit normalisert talemål. Så langt vil Foldvik og Lundeby kunne einas, å dømme etter intervjuet med dei i dette nummeret. Det må vere sjølsagt for Språkrådet at folk *både* må kunne bruke dialekta si *og* endre på ho med godt samvett. Det burde til og med vere lov å gi grunngitte råd til folk om å halde på dialekta si – og samtidig respektere dei som av ymse grunnar ikkje følgjer rådet. Slik bør det vere i dei fleste av livsens forhold elles, så korfor ikkje når det gjeld språkbruken?

Ordtilfanget i nynorsk

Eit rundskriv frå Språkrådet

På møtet sitt i januar i år drøfta Språkrådet den såkalla Venås-tilrådinga, som vi skreiv i førre nummer. Rådet vedtok da teksta til eit rundskriv til grunnskolen og den vidaregåande skolen. Teksta vart sendt til departementet for endeleg godkjenning. Vi gir att heile rundskrivet her:

Mange som arbeider i skolen, synest vere uvisse på kva for rammer ein skal setje for ordtilfanget i nynorsk, og korleis dei skal bruke ordlister som normgjevar for skolearbeid og eksamenssensur. I læreplanar og lærebøker for grunnskolen og den vidaregåande skolen er det lite rettleiing å finne om krav til ordtilfanget i nynorsk. Etter tilråding frå Norsk språkråd vil Kyrkje- og undervisningsdepartementet derfor her gje ei rettleiing om desse spørsmåla.

Etter læreplanane for norskfaget er det eit viktig mål at elevane skal lære å uttrykkje seg rett, logisk og klart i ein naturleg sakprosa. Visse rammer for nynorsk normalmål er gjeve i offentleg godkjende norsklærebøker og i godkjende ordlister. Ordtilfanget i normalnynorsk er i nokon mon regulert ved at somme ord ikkje er tekne opp i ordlistene. Det gjeld særleg nokre grupper av avleidd ord med visse føre- og etterfeste.

Ein skal vere merksam på at ordlistene ikkje set faste grenser for kva ord ein kan bruke i nynorsk. Det fins såleis både dialektord med avgrensa utbreiing og meir allment kjende ord som ikkje er komne med i ordlistene. Dette tyder ikkje at desse orda aldri kan brukast av elevane i skolearbeid, eller at det skal vurderast negativt at dei blir brukte i eksamenssvar. Ordlistene må med andre ord ikkje nyttast som ein fasit. Ei anna sak er at ikkje alle ord er like gode eller høvelege i samanhengen.

Utviklinga dei to siste tiåra er elles merkt av at ordtilfanget i nynorske ordlister og lærebøker har vorte utvida litt etter litt. Det er viktig at norsklærarane gjer elevane kjende med dei etter måten vide rammene for nynorsk ordtilfang i dei nye ordlistene, og hjelper dei til å finne fram til dei ordformene som ligg nærast deira eige naturlege talemål.

I grunnskolen bør ein vere varsam med å gje feil i elevarbeid for ord som høyrer med til det daglege bruksmålet til elevane. Etter kvart som elevane kjem oppover i klassane og over i den vidaregåande skolen, er det naturleg å setje større krav til allmenn-nynorsk ordval og målføring.

Grunnlaget for den utviklinga i ordtilfanget som er nemnd ovanfor, er auka kjennskap til norske målføre og nynorsk målbruk og eit noko friare syn på ordtilfang og

ordval. Særleg har mange unge nynorskbrukarar eit lag til å velje ord etter nyansar i stil og innhald utan alltid å bry seg om kva opphav orda har, eller om dei i det heile er med i ordlistene. Når det gjeld ord som tradisjonelt ikkje har hatt rom i nynorsk, men som i bygnad og bruk ikkje bryt med målforma og derfor kjennest heimlege, bør lærarar og sensorar ikkje vurdere dette som feil.

Større vanskar valdar avleidd ord med føre- og etterfeste som ein tradisjonelt har brukt lite i nynorsk, særleg då ord med førefesta *an-*, *be-*, *bi-*, *er-* og *for-* og ord med etterfesta *-heit*, *-else*, *-aktig*, *-bar*, *-messig*. Det finst døme på ord med alle desse føre- og etterfesta i nynorske ordlister. Særleg gjeld det ord med førefesta *an-*, *be-* og *for-*, som det etter kvart har vorte mange av. Også her hender det at elevane vil gå utanom den tradisjonelle språkbruken, og det må dei ha høve til, først og fremst når det gjeld ord som er mykje brukte i dagleg talemål. Bruksmåten har mykje å seie. Særleg må ein vere på vakt mot tung, snirklet eller klisjebunden målføring i samband med slike ord. Døme på vanlege folkemålsord som ein kan godta i elevarbeid, er *travelheit*, *stivheit*, *nyheit*. Det er elles viktig at elevane gjer seg kjende med ordrikdomen i nynorsk, og lærer seg å utnytte synonym til å få variasjon i språket. For utradisjonelle ord vil nynorskordlistene ofte ha avløyssarar i parentes ved sida av.

Det må såleis ikkje vurderast negativt om elevane nyttar einskildord som ikkje er med i ordlistene, og som ikkje har tradisjonell hevd i nynorsk. Et anna sak er det at lærarar må råde og rettleie når det gjeld ordval og ordbruk, og syte for at elevane får kjennskap til tradisjonelt nynorsk ordtilfang. Å lære ord er ein viktig del av norskfaget. Når lærarar rettleier om ordval og målføring i nynorsk, er det viktig å få fram særmerka ved tradisjonell nynorsk sakprosa; den verbale seiemåten og den munnlege uttrykksforma.

Ved vurdering og karaktersetjing må ein leggje til grunn eit heilskapsinntrykk av den språklege uttrykksevna som eleven har. Å øve opp denne evna må vere det overordna omsynet i det daglege skolearbeidet, og den naturlege seiemåten i vanleg talemål og i god nynorsk prosa må vere rettesnora. □

ELIZABETH MARIE

BØKER

Viktig målførebok

av Jan Olav Fretland

I forhold til målfolk mange andre stader slit nynorskfolk i Sogn og Fjordane med ei bakvendt problemstilling: Nynorsken kjennest så sikker og stø på alle område at dei manglar kampsaker! Det meste er som det skal vere. Somme bedrifter brukar rett nok bokmål, og det slumpar sjølvsagt ein og annan lensmannen eller trygdesjefen som brukar bokmål i strid med mållova. Men det blir liksom ikkje særleg fres i det heile. Derfor har det òg vore vanskeleg å drive organisert målarbeid i fylket.

Dei siste åra har dette endra seg, og dialektarbeidet har truleg mykje av æra for det. Det har vorte viktig å auke vørnaden for og kunnskapen om talemålet, og å bruke dialekten i fleire samanhengar. Sogn Mållag har hatt to skrivetevlingar der alt, både dikt og prosa, skulle vere på dialekt, og fleire lokale mållag driv og samlar stoff om og på dialekt.

I denne samanhengen må me sjå Per Arvid Ølmheim si bok «... sa sogningen til fjordingen» – om målføra i Sogn og Fjordane. Det er mållaga som har gjort opptakten til denne boka òg (Sogn Mållag og Firda Mållag). Boka er tenkt først og fremst for skulen, men kan òg brukast av studiegrupper og enkeltpersonar. Bak i boka er det tjue arbeidsoppgåver.

Boka tek til med eit dikt på dialekt frå ei av målføretevlingsane. Så finn me ei allmenn innføring i målførekunnskap og

tolv sider om målføra i Norge. Hovuddelen tek for seg målføra i fylket, som Ølmheim deler i tre: sognemål, fjordamål og jostedalsmål. I omtalen av desse tre målområda brukar Ølmheim tre ulike utgåver av nynorsk skriftmål. Dette synest eg er ein fin måte å minne folk på at nynorsken kan brukast på fleire måtar, m.a. ut frå kva talemålsbakgrunn dei har.

Sist i hovuddelen finn me ei interessant vurdering av målet i fire viktige tettstader i fylket: Årdal, Høyanger, Florø og Førde.

Boka inneheld elles ei rad gode målførekart, omtrent 50 sider med målprøver og ei lita ordliste med gamle ord frå Aurlands-mål.

Sogn Mållag og Firda Mållag nøyer seg ikkje berre med å gje ut boka. Dei driv no også eit skikkeleg arbeid for å få boka i bruk. Gjennom plateselskapet «På Norsk» er målprøvene komne på kassett. Dessutan brukar minst fire skular boka i undervisninga, og ut av dette skal det komme lærarrettleingar for grunnskule og vidaregåande skule. Her ligg det idear og utfordringar for folk som driv med dialektarbeid andre stader i landet.

Per Arvid Ølmheim: «... sa sogningen til fjordingen». *Målføra i Sogn og Fjordane*. Utg. av Sogn Mållag og Firda Mållag 1983. Kr 50,-.

NORSK-ENGELSK ORDBOK

Einar Haugens *Norsk-engelsk ordbok*, som kom første gang i 1965, er nylig komme ut i ny og revidert utgave. Denne ordboka er blitt kjent som et standardverk, ikke minst fordi den har oppslagsord på både bokmål og nynorsk. I denne nye utgava er 1981-rettskrivinga for bokmål innarbeidd. Forordet og innleiinga er et optrykk fra førsteutgava med ajourføringer samla i tillegg; også bibliografien har fått et supplement som går fram til 1982. (Peter Hallaråkers lærebok *Norwegian Nynorsk – An introduction for foreign students* mangler altså – den kom i 1983.)

Den kort-korte oversikta over hva som har skjedd sia 1965 er grei, men jeg vil her peike på noen feil og tvilsomme påstander (s. 12 i ordboka). Det er en overdrivelse at Norsk språknemnd «had as a mandate the early fusion of the two languages» – uten ordet «early» blir setninga korrekt. 1981-rettskrivinga blei egentlig foreslått av Språkrådet alt i 1979. Det er en trestreksfeil at formene *brei*, *botn*, *leik*, *landa* og *kasta* noen gang har vært «obligatory» i bokmål – *golv* var obligatorisk bare i læreboknormalen. Påstanden om at det i dag ikke blir diskriminert mot folkemålsformer i bokmål, bærer preg av at situasjonen er sett fra en viss avstand.

Einar Haugen: *Norsk-engelsk ordbok*. 3. reviderte utgave, Universitetsforlaget 1984. Kr 248,-.

LSV

MEIR OM -HEIT – FØR OG NO

Av Lars S. Vikør

I kjølvatnet av Venås-tilrådinga om ordtilfanget i nynorsk vart det virvla opp ein del støv og utgytt mange ord, dels med forstand, dels i egse. Den som skreiv mest, var Oddvar Nes, amanuens ved Universitetet i Bergen. Han gav ut ei lita bok om emnet eit knapt halvår etter at tilrådinga låg føre offentleg (i boka *Heit strid om nynorsk*, redigert av Arne Lauvhjell). Den kjedelege tittelen: *Om nokre affiks i nynorsk – mest om -heit*, er ikkje representativ for skrivestilen i sjølve boka.

Det viktigaste med denne boka er at Nes har gått bakom Venås-tilrådinga til primærkjeldene for den nynorske språkhistoria på dette punktet. Og primærkjeldene er først og fremst gamle ordlister, ved sida av alt det som er skrivne på nynorsk ned gjennom tidene. Det siste krev det meir enn eit halvår å pløye seg igjennom, så Nes har stort sett nøgd seg med ordlistene og -bøkene. Der har han i alle fall funne ut kva dei fremste nynorskknennarane har oppfatta som akseptabelt i nynorsk – sjøl om ei systematisk gransking av kva ord som har vore brukt enno høyrer framtida til.

Bak i boka har Nes sett opp lister over det han har funne, og den som blar gjennom desse listene alt før han tar til å lese sjølve utgreiinga vil få eit både lærerikt og nyttig sjokk. For å ta noen tilfeldig utdrag: I 1912 førte Matias Skard opp *anbefala*, *anbefaling*, *angrep*, *angripa*. Leiv Heggstad godkjente i fornorskingordsboka si i 1917 ord som *befala*, *begeistring*, *behalda*, *berøringspunkt*, *beskjera*, *besøkja*, *betjening*, *beundra*, *bevara*, *bevilga*, *bevis*, *bevisa* og mange fleire.

Men dei største sjokka gir nok orda på *-heit*. Vi held oss til dei same to ordlistene: Skard tok rett nok berre opp fire slike i 1912: *friheit*, *meinighet*, *rettighet* og *øverheit*. Men Heggstad godkjente 29 ord, blant dei *avhengighet*, *elskverdighet*, *evighet*, *flottheit*, *fromheit*, *gyldighet*, *høflegheit* og så vidare. Det var same mannen som seinare skreiv eit manande stridsskrift mot 1938-rettskrivinga under tittelen: *Skal storverket til Ivar Aasen øydeleggjast?* Og for å avslutte bukettan med enda eit

tilfeldig grep: Erik Eggens *Latinsk-norsk ordliste* frå 1920 har med *samvitsfullheit*, *sannsynlegheit*, *simpelheit*, *sjelstorheit*, *sjølvtrygheit* og 73 andre *-heit*-ord.

Sjølsagt gir ikkje dette heile bildet. Andre, Lars Eskeland til dømes, gav ut ordlister frie for *-heit*-ord. Men det Nes utan vidare beviser, er at desse ordtypane som vi i dag kallar «anbeheitelse» har tradisjon i nynorsk, dei har ikkje vore kompakt utestengt. Ein mann som Heggstad tok dei heller ikkje opp fordi han *ønskte* å ha dei i nynorsk. Grunnen må ha vore at dei var levande ord i bruksmålet, slik at det vart rekna som unaturleg å stenge dei ute.

Nes gir ikkje berre historiske oversikter og lister, men drøftar også problema frå ein språksystematisk synsvinkel, og ut frå omsynet til nynorsken som bruksspråk. Hans eigen konklusjon er at slike lånord bør kunne brukas fritt i nynorsk liksom i andre språk; det er berre nynorsken og nynorskbrukarane sjøl som lir av dei tabuforestillingane som rår på dette området. Som medlem av fleirtalet i Venås-nemnda skal eg elles ikkje undervise at han har ein del temmeleg kritiske kommentarar til det arbeidet vi gjorde, og at han i det store og heile meiner at tilrådinga er eit uklart og inkonsekvent dokument. Det kunne vere ein del å merke til noe av det han seier her, men eg skal la det ligge. Berre éin detalj: Venås-nemnda seier *ikkje at forgjeves* og *forskjell* nødvendigvis skal avvisas i nynorsk, sjøl om desse orda blir brukt som døme på visse faremoment ved opptak av slike lånord.

På eitt mye viktigare punkt må Nes kritiseras: Han har ei altfor snever oppfatning av kva *språkstrukturen* er for noe. Ordtilfangssaka gjeld ikkje språkstrukturen, seier han. Eg meiner han tar feil. Når det gjeld enkeltorda, har han rett, men dei produktive avleiingsaffiksa, som *-heit*, må reknas som sentrale strukturelle drag. Ved å godta *-heit* som eit slikt produktivt affiks, gjer vi ei strukturendring i nynorsken, slik at han kjem i samsvar med alt folkemål utan unntak her i landet.

Mange av orda i listene til Nes viser

dette til overmål. I Ivar Aasens ordbøker finn vi *Fagerheit*, *Galningsheit*, *Klenheit*, *Laakheit*, *Lugomheit*, *Undarlegheit*, *Vitugheit*. Kven har sett desse orda på bokmål eller dansk? Kan ord som aldri har funnes i bokmål kallas «bokmålspåverknad»? Nei, *-heit*-suffikset høyrer i høg grad til dei «klassiske» strukturane i norske målføre. Når dette aldri har vorte fullt ut erkjent, kjem det av at det ikkje stammar frå gammalnorsk, og at den tradisjonelle språkhistoriske læra ikkje har gitt rom for det fenomenet at strukturelle språkdrag kan komme inn i eitt språk frå eit anna og bli produktivt. Slike drag måtte altså stamme ned frå gammalnorsk for å bli godkjent som del av nynorsk (i språkhistorisk forstand) språkstruktur. Utviklinga i lingvistikken generelt (ikkje minst kreoliseringsforskinga) gjer at dette synet neppe kan haldas oppe stort lenger.

På same vis kan strukturdrag falle bort utan at språket går under av den grunn. Derfor er det svært vanskeleg å forstå Nes når han meiner at samsvarbøyinga av perfektum partisipp er så viktig for nynorsken at det er ein trussel mot språket å gjere denne bøyinga valfri (eller for den del fjerne ho heilt).

I denne boka er dette berre ein detalj. Og for å avslutte med ein annen småting: Matias Skards ordbok (siste utgåve frå 1965) er ikkje godkjent lenger, slik Nes trur; godkjenningsperioden er berre på fem år.

Oddvar Nes: *Om nokre affiks i nynorsk – mest om -heit*. Utg. ved Nordisk institutt, Universitetet i Bergen 1983.

RETTING

De som kjenner Shakespeare vil ha oppdaga en feil i den bokmeldinga jeg skreiv i nr. 4, 1983. Referansen i det siste avsnittet skal sjølsagt være til *The Tempest*.

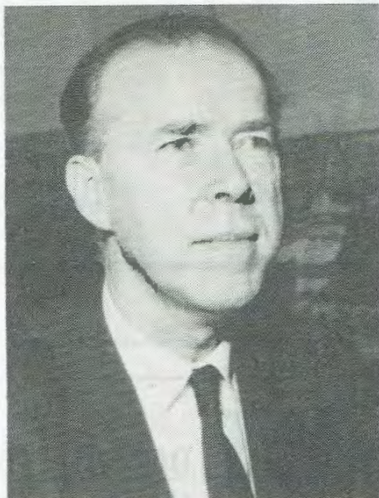
Øyvind Gulliksen

Alf Hellevik 75 år

Dosent Alf Hellevik fyller 75 år i dei dagane dette bladet kjem ut. Han er fødd i Fjaler i Sunnfjord 28. juni 1909, og har hatt det meste av arbeidsdagen sin ved Norsk Ordbok, det store ordboksverket over dialektane og det nynorske skriftmålet (sidan 1972 nynorskavdelinga ved Norsk leksikografisk institutt). Her arbeidde han frå 1946 til 1978, alt frå 1948 som hovudredaktør.

Ved sida av leksikografien er det språkplanlegginga han har brukt mest krefter på. Alt i trettiåra var han med i ordskiftet framfor 1938-rettskrivinga gjennom Studentmållaget i Oslo, og etter krigen sat han i den nemnda som førebudde Norsk språknemnd. Da Språknemnda kom i gang, var han formann og varafomann annakvart år heilt til nemnda vart omskipa til Språkrådet (med eit par års pause på sekstialet) – og deretter sat han i åtte år i fagnemnda i Språkrådet.

I alt dette arbeidet har Hellevik framfor alt hatt to mål: å styrke, verne og røkte nynorsken på alle måtar, og å fremme den langsiktige samarbeids- og samlingslina mellom bokmåls- og nynorskfolk. Dette siste gjorde han til ein omstridd person, enda han aldri stakk seg fram for å bli det. Arbeidet hans med læreboknormalen av 1959 gjorde han utlæg i store delar av målrørsla den gongen, men i ettertid er denne normalen blitt akseptert av dei aller fleste målfolk og andre nynorskbrukarar som ei rimeleg og fornuftig

Alf Hellevik
(Foto: Det Norske Samlaget)

ramme for den moderne nynorsken.

Om Hellevik først og fremst har vore ordboksmann, er det som *ordlisteredaktør* han har gjort seg kjent «ute blant folk». Den vesle nynorske ordlista hans har frå førstninga av sekstialet vore det ein på unorsk mål ville kalle ein «trendsettar» for det nynorske ordtilfanget. I ordtilfangsnormeringa kan vi vel kalle han «forsiktig radikal» – for forsiktig for somme, for radikal for andre, men for svært mange ein representant for ei fornuftig og balansert

midtlina. Også dei av oss som gjerne vil ta lengre steg i retning av eit fritt ordtilfang, står i høg grad på Hellevik sine skuldrer: innsatsen hans for å utvikle ein nynorsk som er på høgde med vår tid, må vurderas svært høgt. At ordlista hans har fått ein «bibelstatus» blant norsklærarar, er ikkje etter hans eige ønske: han har gong på gong åtvara mot det og sagt at *han* ikkje gir stort for ei språkkjensle som berre reagerer etter impuls frå ei ordliste.

Nest etter ordlista er vel læreboka *Norsk på ny – nynorsk* det verket av han som er mest kjent og brukt. Verdifulle råd om god nynorsk målbruk gir han òg i den vesle boka *Det rette ordet*, som bygde på ein serie radiokåseri og kom ut i 1970. I tillegg har han ein stor fagleg produksjon som spenner over eit vidt spekter innanfor felte språkhistorie og språknormering. Eit utval av desse skrifterne kom ut til syttiårsdagen hans i boka *Språkrøkt og språkstyring*, men det er meir enn nok att til eit *Språkrøkt og språkstyring II* – for å gi Samlaget eit uoriginalt, men godt tips.

Vi kjem kanskje ikkje tidsnok til å ønskje Hellevik til lykke med dagen, men lykkønskingar for dei kommande åra får han med dette!

Lars S. Vikør

LITTERATURPRISEN TIL TOVE NILSEN

Språklig Samlings litteraturpris for 1984 er tildelt forfatteren *Tove Nilsen*. Hun er født 1952 i Oslo og debuterte med boka *Aldri la dem kle deg forsvarsløst naken* i 1974. Siden har hun vært en svært produktiv forfatter, ved sida av at hun har vært bokanmelder og deltatt aktivt i den aktuelle debatten om kvinnesaksspørsmål, innvandrernes kår og rasismen osv. Blant bøkene hennes nevner vi ungdomsboka *Gerhard*, romanen *Skyskraperengler* og den forløpige siste: *Vi tier ikke* – ei samling intervjuer med innvandrere og flyktninger som forteller hvordan det har vært å komme til Norge (skrivt i samarbeid med Trygve Bølstad). Litteraturprisjuryen sier i begrunnelsen for pristildelinga bl.a.:

«I alt *Tove Nilsen* har skrivi,

engasjerer hun seg for folk som har det vanskelig. Hun identifiserer seg med dem, og hun forsvarer dem. Dette er noe av bakgrunnen for arbeidet hennes med språket: Med utgangspunkt i sitt eget Oslo-mål har hun jobba for å gjøre språket i bøkene folkelig og radikalt. Høydepunktet foreløpig er framstillinga av drabantbyungdommen: *Livet de levde, alt de gjorde, sa og tenkte. I deres eget språk.*

Den samme språklige viljen finner vi i arbeidet hennes som litteraturkritiker.»

Prisen blei delt ut i juni, etter at dette nummeret av Språklig Samling gikk i trykken. Vi kommer tilbake med en omtale av utdelinga i neste nummer. □

«Written in Nynorsk, the book should be easily accessible to speakers of other Scandinavian languages, and also to any-one with a good knowledge of English and German.»

Robert A. Hall jr., kjent amerikansk språkforsker, i ei bokmelding av I. Broch og E. H. Jahr: *Russenorsk – et pidgin-språk i Norge* i tidsskriftet *Language* vol. 59, nr. 1 (1983), side 670. Boka er skreve på radikalt bokmål.

SPRÅKLIG SAMLING

Returadresse:
Postboks 636, Sentrum, 0106 OSLO 1

Tove Nilsen

– vinner av
Språklig
Samplings
Litteraturpris
for 1984.

Se inne i
bladet side 19.

Foto: Cappelen

●
DAG OG TID

DAG OG TID ?

Vekeavis med vekt på åndeleg
vekselbruk.

Vekeavis med tradisjon i norsk
språkstrid.

Kulturavis med komplett arkiv
– 10 kroner for arkiveksemplar

Men kjøp heller ferske,
dei kostar berre det halve.

DAG OG TID-lesaren:

70 % mann og 30 % kvinne

Busett over heile landet,

men mest i Sogn og i Oslo

Har for det meste over

17 år på skulebenken

Er lystlesar

Du ?

EG TINGAR DAG OG TID FOR
1/1 år kr 235,-; for 1/2 år kr 120,- (Norden)
Namn:
Adr.: